

RECENZJE

Ulrich Willerding: *Zur Geschichte der Unkräuter Mitteleuropas*. (Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte, Bd. 22.) 382 str., 22 ryc., 13 tab. Neumünster, 1986. Karl Wachholz Verlag. Cena 145.— DM. ISBN 3-529-01522-9.

Książka jest katalogiem stanowisk wszystkich gatunków chwastów polnych i ruderalnych których szczątki stwierdzono w znaleziskach archeologicznych w Europie środkowej. Granice opracowanego terytorium obejmują oba państwa niemieckie, Holandię, Danię, południową Szwecję, znaczną część Polski (po Pojezierze Mazurskie i środkową Wisłę), Czechosłowację, Węgry, Austrię i Szwajcarię; uwzględniony przedział czasowy sięga od neolitu po okres nowożytny. W krótkim wstępie przedstawiono definicję pojęcia chwastów oraz omówiono pochodzenie i historię rozwoju tej grupy roślin. Sporo uwagi poświęcono metodyce badań archeobotanicznych i wiarygodności uzyskiwanych wyników. Właściwą treść dzieła tworzy lista 346 gatunków chwastów polnych (zarówno antropofitów, jak i apofitów), notowanych w postaci makroszczątków w znaleziskach archeologicznych (tam, gdzie to było możliwe, uwzględniono również dane palinologiczne). Dla każdego gatunku podano charakterystykę jego współczesnych wymagań siedliskowych, określenie formy życiowej (w sensie Raunkiaera), diagnozę zasięgu geograficznego (według Meusela) oraz ekologiczne liczby wskaźnikowe (według Ellenberga). Szczególnie starannie opracowano wykazy stanowisk; ułożono je wedle okresów chronologicznych oraz krajów, a przy każdym znalezisku podano odsyłacz do odnośnej pozycji literatury. Informację tę uzupełniono w wielu przypadkach uwagami dyskusyjnymi, danymi o ewentualnym użytkowaniu poszczególnych roś-

lin, ich znaleziskach w innych krajach europejskich, drogach i czasie migracji itp. Dla 18 gatunków wykreślono ponadto punktowe mapki znalezisk, oznaczając odmiennymi sygnaturami znaleziska z różnych okresów chronologicznych. Historię każdego z gatunków podsumowano w bardzo przejrzystym diagramie. Końcowe rozdziały książki zawierają ogólną dyskusję wyników; przedstawiono w nich m. in. próbę charakterystyki flor segetalnych różnych okresów pod względem liczby gatunków, ich form życiowych, charakteru zasięgowego, powiązań z określonymi warunkami klimatycznymi, wymagań siedliskowych, przynależności fitosocjologicznej itd. Wiele uwagi poświęcono współczesnym przemianom flor segetalnych, a zwłaszcza zjawisku masowego wymierania chwastów oraz problemom ich ochrony. Książkę zamyka bardzo obszerny wykaz literatury (22 str. druku), uwzględniający w szerokiej mierze także pozycje polskie. Dzieło U. Willerdinga imponuje bogactwem danych faktycznych, skrupulatnością w ich opracowaniu oraz przejrzystością układu i bardzo wysokim poziomem edytorskim. Będzie ono na pewno nieodzownym źródłem informacji zarówno dla tych, którzy zajmują się historią antropogenicznych przemian szaty roślinnej naszego kraju, jak i tych, którzy interesują się współczesną florą synantropijną Polski.

Jan Kornaś

J. J. Barkman, K. V. Sýkora (eds.): *Dependent plant communities*. X+174 str., 61 ryc., 23 tab. The Hague, 1988, SPB Academic Publishing. Cena 46.— dol. USA. ISBN 90-5103-015-0.

Omawiana książka zawiera zbiór 15 referatów, wygłoszonych na 28. Sympozjum Między-

narodowej Asocjacji Fitosocjologicznej (IAVS) w Wageningen w Holandii, w kwietniu 1984 roku. Tematem tego spotkania były tzw. związane zbiorowiska roślinne, które stanowią co prawda dobrze wyodrębnione strukturalne elementy roślinności, lecz równocześnie uzależnione są w swym występowaniu od innych, nadrzędnych elementów tego rodzaju (tak jak np. zbiorowiska epifitów nadrzewnych od zbiorowisk leśnych, w których występują). Badanie zbiorowisk związanych następcza szczególnie wiele trudności metodycznych i teoretycznych, a równocześnie przynosi bardzo interesujące wyniki o podstawowym znaczeniu dla fitosocjologii. To właśnie zdecydowało o wyborze tematyki sympozjum w Wageningen.

Treść recenzowanej książki podzielono na cztery części: część pierwszą poświęcono zbiorowiskom okrajkowym i oszyjkowym, związanym z obrzeżami płatów leśnych, część druga omawia elementy strukturalne wchodzące w skład runa leśnego, część trzecia zajmuje się naziemnymi zbiorowiskami mszaków i porostów, a część czwarta traktuje o synuzjach grzybów w obrębie roślinności wyższej. Ten bogaty i urozmaicony zakres treści sprawia, że omawiana książka daje dobry przekrój poprzez prowadzone aktualnie badania nad zbiorowiskami związanymi i dlatego zasługuje na uwagę wszystkich zainteresowanych podstawami fitosocjologii, zarówno w zakresie synekologicznym, jak i syntaksonomicznym.

Jan Kornaś

Werner Rauh: *Tropische Hochgebirgspflanzen: Wuchs- und Lebensformen*. (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften 1987/88, 3. Abhandlung). 206 str., 39 ryc., 212 fot. (przeważnie wielobarwnych). Berlin-Heidelberg-New York, 1988. Springer Verlag. Cena 98.— DM. ISBN 3-540-18933-5.

Wysokie góry w gorącej strefie Ziemi stwarzają jedyne w swoim rodzaju warunki dla życia roślin. Brak tu wyraźnych pór roku, zaznaczają się natomiast regularnie dobowe wahania temperatury od wartości ujemnych w nocy do dodatnich w dzień. W klimacie takim żyć mogą tylko nieliczne gatunki roślin, wykazujące szcze-

gólnie przystosowania morfologiczne i ekofizjologiczne oraz zdumiewające konwergencje pomiędzy nie spokrewnionymi ze sobą taksonami, występującymi na odległych kontynentach. Najbardziej znanym przykładem w tym zakresie są gigantyczne rośliny różyczkowe o zdrewniałym pniu osłoniętym martwymi liśćmi: przedstawiciele rodzajów *Senecio* i *Lobelia* w Starym Świecie oraz rodzajów *Espeletia*, *Lupinus*, *Puya* i in. w Nowym Świecie.

Wysokogórską roślinnością tropikalną zajmowano się co prawda od dawna, lecz jak dotąd niewiele było wiadomo na temat planów budowy morfologicznej oraz przebiegu wzrostu i rozwoju u poszczególnych jej przedstawicieli. Omawiana książka ma za zadanie wypełnienie tej luki. Autor gromadził swe materiały obserwacyjne przez pół wieku, odbywając liczne wyprawy badawcze w Andy, do Afryki Wschodniej i na Nową Gwineę. W szerokim stopniu wykorzystał również odnośną literaturę. Szczególny nacisk położył na ilustracyjną stronę opracowania; zwięzłe i przystępnie napisany jego tekst jest w głównej mierze komentarzem do ilustracji. Krótki wstęp poświęcony został na omówienie piętrowego układu roślinności w górach tropikalnych oraz wyjaśnienie dwóch podstawowych pojęć używanych w książce: „formy wzrostu” (*Wuchsform* — w sensie morfologicznego planu budowy rośliny) i „formy życiowej” (*Lebensform* — w sensie postaci rośliny, ukształtowanej na tym planie przez działanie czynników środowiskowych i przystosowanej w ten sposób do warunków zewnętrznych). Właściwą treść opracowania tworzy przegląd głównych „forma wzrostu” i „form życiowych” roślin wysokogórskich strefy tropikalnej: traw kępowych, gigantycznych roślin różyczkowych, różnych typów roślin drzewiastych, roślin poduszkowych, roślin zielnych z wyodrębnieniem geofitów i terofitów, itd. Dla każdej z grup omówiono liczne konkretne przykłady oraz zamieszczono znakomite ilustracje w postaci fotografii roślin w ich naturalnym otoczeniu i rysunków, objaśniających schematycznie plan budowy rośliny.

Książka W. Rauha zasługuje na baczną uwagę czytelników, zainteresowanych szatą roślinną Ziemi i procesami ewolucji przystosowawczej roślin w ekstremalnych warunkach.

Jan Kornaś

Christopher J. Humphries, Lynne R. Parenti: *Cladistic biogeography*. (Oxford Monographs in Biogeography 2.) XII+98 str., 67 ryc., 5 tab. Oxford 1986, Oxford University Press. Cena 25.— Ł. ang. ISBN 0-19-854576-2.

Metody kladystyczne, wprowadzone początkowo przez W. Henniga do systematyki filogenetycznej, znajdują ostatnio coraz szersze zastosowanie w biogeografii. Używa się ich tutaj przede wszystkim do odtwarzania procesów, wiodących do powstania zastępczości geograficznej (wikaryzmu). Omawiana książka jest krótkim wprowadzeniem w zastosowanie kladystyki w biogeografii. Napisana przez dwóch autorów, z których jeden (C.J.H.) pracuje nad roślinami wyższymi a drugi (L.R.P.) jest ichtologiem, wykorzystuje w równej mierze dane botaniczne i zoologiczne. Tekst opracowania — zwięzły aż do przesady — uzupełniają liczne ilustracje w postaci map zasięgowych i kladogramów, a całości dopełniają: słowniczek terminologiczny, wykaz bibliograficzny i skorowidze — ogólny i systematyczny.

Omawiana książka jest niestety mało przystępna i trudna w odbiorze; sporo w niej niejasności i niedopowiedzeń. Wydaje się więc rzeczka wątpliwą, by mogła — jak tego pragną autorzy — służyć czytelnikowi nie obznajomionemu z zasadami kladystyki. Natomiast dla czytelnika bardziej zaawansowanego może być na pewno użyteczna, m. in. jako źródło konkretnych przykładów i wskazówek bibliograficznych. Ukazuje przy tym zarówno przydatność metod kladystycznych dla biogeografii, jak też ich ograniczenie i wyraźną jednostronność.

Jan Kornaś

R. H. Groves, J. J. Burdon (eds.): *Ecology of biological invasions*. XI+116 str., 42 ryc., 30 tab. Cambridge etc., 1986. Cambridge University Press. Cena 42.50 dol. USA. ISBN 0-521-30355-9

Omawiany tom przedstawia australijski wkład do międzynarodowego programu badawczego „Ecology of Biological Invasions”, zorganizowanego przez Międzynarodową Radę Unii Naukowych (ICSU) za pośrednictwem jej Komitetu dla Problemów Środowiskowych (SCOPE). Australia jest obszarem szczególnie dogodnym

dla studiowania procesów inwazyjnych, zachodzących w przyrodzie pod wpływem działalności człowieka. Dzięki trwającej 50 milionów lat izolacji, kontynent ten zachował archaiczną faunę i florę. Datująca się zaledwie od dwustu lat kolonizacja europejska otworzyła wrota dla inwazji obcych przybyszów: roślin, zwierząt i mikroorganizmów, z których wiele wykorzystowało tę okazję, rozprzestrzeniając się gwałtownie i zmieniając w radykalny sposób istniejące układy ekologiczne (najbardziej znanymi przykładami tego typu są opuncje i dzikie króliki). Z wielką ostrością zarysowały się przy tym ogólne prawidłowości, rządzące inwazjami biologicznymi; omawiane dzieło koncentruje uwagę czytelnika na tych prawidłowościach.

Książka składa się z czterech zasadniczych części. Trzy spośród nich naświetlają koncepcje ogólne, omawiając kolejno: biologiczne właściwości organizmów inwazyjnych, charakterystykę zbiorowisk roślinnych i ekosystemów, do których przenikają obcy przybysze, oraz sposoby przeciwdziałania niepożądanym inwazjom. Część czwartą tworzą trzy opracowania przeglądowe dotyczące przebiegu i następstw inwazji ze strony mikroorganizmów chorobotwórczych, zwierząt kregowych (głównie ssaków) i roślin naczyniowych. Każdy z rozdziałów zawiera obszerny spis literatury (w przeważającej części australijskiej). Jako dodatek do tekstu zamieszczono streszczenie 12 prac szczegółowych, dotyczących zagadnień bardziej wycinkowych, które uzupełniają rozdziały ogólne.

Omawiana książka jest jednym z najlepszych spośród wielu opracowań na temat inwazji biologicznych, jakie pojawiły się ostatnio w literaturze światowej. Łączy ona szerokie perspektywy ogólne z bardzo bogatym i mało dotychczas znanym materiałem faktycznym dotyczącym kontynentu australijskiego i dlatego zasługuje na baczną uwagę wszystkich zainteresowanych współczesnymi przemianami biosfery pod wpływem działalności człowieka.

Jan Kornaś

J. J. Symoens (ed.): *Vegetation of inland waters*. (Handbook of Vegetation Science Vol. 15/1). XIV+385 str., 40 ryc., 34 tab. Dordrecht — Boston — London, 1988 Kluwer Academic Publishers. Cena 140.— dol. USA. ISBN 90-6193-196-7

Omawiana książka jest trzecim z kolei tomen fundamentalnego podręcznika nauki o zbiorowiskach roślinnych, opublikowanym zgodnie z nowymi założeniami redakcyjnymi¹. Jej przedmiotem jest roślinność wód słodkich. W 11 rozdziałach, które wyszły spod pióra 21 autorów, przedstawiono właściwości środowiska wodnego oraz metody ich określania i analizy, przebieg fotosyntezy w zbiorowiskach wodnych, strukturalne właściwości tych zbiorowisk, metody opisywania i klasyfikacji zbiorowisk makrofitów i glonów mikroskopowych, oraz charakterystykę roślinności pewnych szczególnych typów siedlisk wodnych i ziemnowodnych: bagien i zalewanych terenów nadrzecznych, torfowisk i wód płynących (w szczególności rzek), wód silnie zasolonych, alkalicznych, gorących i zimnych. Każdy z rozdziałów zawiera obszerny wykaz bibliograficzny, a cały tom kończy się skorowidzem rzeczowym.

Książka J. J. Symoensa wyraźnie ukazuje przesuwanie się punktu ciężkości zainteresowań badaczy zbiorowisk roślinnych w środowisku wodnym od zagadnień strukturalnych i syntaksonomicznych do problematyki synekologicznej i ekofizjologicznej. Na szczególne podkreślenie zasługuje szerokie uwzględnienie metod numerycznych w rozdziale książki, poświęconym klasyfikacji zbiorowisk makrofitów. Uzyskane w ten sposób rezultaty bardzo dobrze zgadzają się z dotychczasowymi ujęciami syntaksonomicznymi, wypracowanymi w sposób tradycyjny.

Jan Kornaś

R. L. Specht (ed.): *Mediterranean-type ecosystems — a data source book*. (Tasks for Vegetation Science 19.) XII+248 str., 34 ryc., 147 tab. Dordrecht — Boston — London 1988, Kluwer Academic Publishers. Cena 125.— dol. USA ISBN 90-6193-652-7.

Książka, w której przygotowaniu uczestniczyło 91 autorów, pomyślana jest jako zbiór szczegółowych danych liczbowych dotyczących ekosystemów, jakie rozwijają się w obszarach o klimacie typu śródziemnomorskiego: w południowej Australii, Kalifornii, środkowym Chile,

basenie Morza Śródziemnego oraz Kraju Przyładkowym w południowej Afryce. Pierwsza część opracowania poświęcona jest roślinności i jej związkom z warunkami klimatycznymi i glebowymi. Najobszerniejszy w tej części zbiór danych (48 tabel) obejmuje charakterystyki ekomorfolożnicze wybranych naturalnych zbiorowisk roślinnych ze wszystkich omawianych terenów. Dwa dalsze rozdziały przynoszą dane co do składu chemicznego liści najważniejszych gatunków budujących śródziemnomorskie zbiorowiska roślinne oraz co do bogactwa florystycznego tych zbiorowisk. Obszerny rozdział klimatologiczny (37 tabel) zawiera, obok wartości podstawowych parametrów klimatycznych, także dane na temat odpowiadających im typów roślinności. Podsumowaniem pierwszej części książki jest rozdział przedstawiający przykłady prób integracji wszystkich trzech omówionych wcześniej komponentów ekosystemów: roślinności, warunków edaficznych i klimatu. Druga część opracowania dotyczy zwierzęcych komponentów ekosystemów: kręgowców oraz bezkręgowców, żyjących w ściółce i glebie. Omawiana książka stanowi jedyny w swoim rodzaju bank informacji o ekosystemach typu śródziemnomorskiego i może być cenną pomocą we wszelkich opracowaniach, wymagających tego rodzaju danych szczegółowych.

Jan Kornaś

R. Fritzsche, H. Decker, W. Lehmann, E. Karl, K. Geißler, Resistenz von Kulturpflanzen gegen tierische Schaderreger, Veb. G. Fischer Verlag Jena, 1988, ss. 356, 32 ryc., 48 tabel i 10 fot., bibl. 1924 poz.

Po niepodważalnych sukcesach chemicznej ochrony roślin oraz pierwszeństwu tej metody zwalczania chorób i szkodników w latach czterdziestych i pięćdziesiątych coraz częściej uwidoczniło się uboczne działanie pestycydów na środowisko. Stąd też w latach sześćdziesiątych zrodziła się idea kompleksowego zwalczania szkodników tj. wykorzystania wszelkich dostępnych metod zwalczania aby do minimum ograniczyć niekorzystne skutki chemizacji rolnictwa. Dużego znaczenia w tych programach przypisuje się wykorzystaniu odmian o odporności kompleksowej na agrofagi. Nowe możliwości wykorzystania od-

¹ Por. *Wiadomości Ekologiczne* 29: 140—141; 1983; 31: 89—90, 1985.

pornych odmian zmuszają do podjęcia zespołowych prac nad zmianą w stosunkach między rośliną a agrofagiem. W pracach tych powinni uczestniczyć hodowcy, entomolodzy, fitopatolodzy, fizjologowie i biochemicy — dla nich głównie przewidziane jest to obszerne opracowanie

Opracowanie dotyczy odporności roślin uprawnych na szkodniki należące do nicieni, roztoczy, owadów (m. in. przylżeńce, pluskwiaki równo- i różnoskrzydłe, chrząszcze, błonkówki, motyle, muchówki) a także ptaków i gryzoni. Szczególnie dużo miejsca Autorzy poświęcają nicieniom. Dane oparte są na licznych wynikach badań nad odpornością roślin na szkodniki w różnych strefach klimatycznych (w tym także z Polski). Podręcznik składa się z 15 obszer-nych rozdziałów i szeregu podrozdziałów o charakterze teoretycznym i praktycznym. Rozdział 14 to obszerny wykaz literatury, rozdział 15 to alfabetyczny skorowidz gatunków szkodników i ich synonimów oraz skorowidz rzeczowy.

W pierwszych rozdziałach (1—5) omówione jest między innymi gospodarcze znaczenie uprawy roślin odpornych na szkodniki, historia badań nad tym zagadnieniem, podane są definicje z zakresu odporności, wyjaśnione są mechanizmy warunkujące odporność na szkodniki (tolerancja, preferencja, antybioza) czynniki wpływające na wybór rośliny-żywiciela przez agrofagi zwierzęce, przejawy odporności-odporność pozorna.

Dalsze rozdziały (6—8) są szczegółowym rozwinięciem opisu mechanizmów odpornościowych. Autorzy omawiają wpływ morfologicznych cech rośliny (barwa, struktura tkanek, pokrycie kutikuli woskiem, owłosienie itp.), biochemicznego składu pokarmu roślinnego dla szkodnika, abiotycznych czynników środowiska (temperatura, światło, gleba, czynniki chemiczne itp.) na wywołanie odporności odmian. Hodowla odpornościowa włączona została jako jeden z elementów agrocenoz, co pozwala na zrozumienie powstawania patotypów nicieni czy biotypów owadów występujących na określonych odmianach roślin uprawnych. Rozdział 9 przedstawia zależności między odpornością roślin na choroby wywołane przez wirusy i mykoplazmy a ich wektorami (mszyce, skoczki).

W kolejnych rozdziałach (10—12) uwzględniono praktyczny aspekt hodowli odmian na szkodniki — zbóż na mątwika zbożowego i mszycę zbożową; kukurydzy na omacnicę prosowiankę; ziemniaków na mątwiaka ziemniaczanego;

pomidorów na guzaki korzeniowe; ryżu na skoczki. Omówione są też metody prowadzenia badań nad odpornością szkodników w warunkach laboratoryjnych, szklarniowych i polowych. Rozdział 12 przedstawia udział hodowli odpornościowej w metodach integrowanych.

Bardzo interesujące jest zestawienie około 150 roślin uprawnych odpornych na szkodniki (rozd. 13) z odpowiednikami do literatury przedmiotu.

Podręcznik zawiera szereg poglądowych schematów wyjaśniających w przystępny sposób omawiane zjawiska, podane są też wzory strukturalne chemicznych związków roślinnych decydujących o odporności. Dużym ułatwieniem w posługiwaniu się tym podręcznikiem jest umieszczenie małych symboli szkodników na marginesie stron, co ułatwia określenie przynależności systematycznej omawianych agrofagów.

Jest to cenna książka, o dużym zakresie informacji, opartych na cytowanej bibliografii, liczącej 1924 pozycje. Jej wartość polega przede wszystkim na tym, że informuje szczegółowo o mechanizmach odporności, metodach i wykorzystaniu odporności roślin w zwalczaniu szkodników. Weźmie ją do ręki z zainteresowaniem wyspecjalizowany pracownik naukowy, praktyk — ochroniarz czy hodowca, ale także student rolnictwa, ogrodnictwa i biologii.

Andrzej Wnuk

SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B., 1987. Flora miasta Warszawy i jej przemiany w ciągu XIX i XX wieku. Cz. I — 242 pp; cz. II — 435 pp. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa. Cena 212 zł.

W literaturze krajowej i zagranicznej spotykamy wiele opracowań poświęconych florzem i roślinności miast. Twórcy tych dzieł zajmowali się najczęściej wybranymi zagadnieniami, dotyczącymi flory bądź roślinności synantropijnej, pozostawiając na uboczu florę rodzimą i roślinność naturalną.

Omawiana praca stanowi pierwszą próbę całościowego ujęcia tematu. Obejmuje wszystkie taksony roślinne notowane w Warszawie w latach 1824—1982. Takie potraktowanie flory wielkiego miasta umożliwi śledzenie zachodzących

zmian: zaniku rodzimych gatunków, pojawiania się i rozprzestrzeniania nowych. Ma to znaczenie przy racjonalnym zagospodarowaniu przestrzennym miasta i próbach ratowania zagrożonych gatunków w ich ostojach. Ponadto praca ta jest w miarę kompletnym zbiorem danych florystycznych, jakiego dotychczas Warszawa nie posiadała.

Autorka na tle szczegółowej charakterystyki terenu przedstawia wnikliwą analizę flory i zmian w niej zachodzących. Uwzględnione w pracy materiały (47 000 notatek florystycznych, ok. 6000 arkuszy zielnikowych, 15 000 dat historycznych) pozwoliły w przypadku wielu gatunków prześledzić ich dynamikę w czasie i przestrzeni. Wśród 1416 uwzględnionych taksonów po jednej trzeciej przypada na gatunki niesynantropijne (475), apofity (466) i antropofity (475). Na podstawie przeprowadzonej analizy autorka formułuje wnioski o zagrożeniu rodzimej flory i wzroście ilości zadomowionych gatunków obcych jako konsekwencji przekształceń środowiska w tej wielkiej aglomeracji. Część I zamyka obszerny spis piśmiennictwa (ok. 280 pozycji), mogący służyć jako bibliografia kolejnym badaczom florystyki.

W części II, dokumentacyjnej, zamieszczono spis taksonów stwierdzonych na terenie miasta w ciągu ostatnich 150 lat z podaniem podstawowych danych florystycznych oraz kartogramy obrazujące aktualne rozmieszczenie wszystkich gatunków.

Wojciech Adamowski

Zheng Ru-yong et Yu Yong-nian (red.): Flora Fungorum Sinicorum. Vol. I. *Erysiphales*. Science Press. 1987.

Z dużym zainteresowaniem i zadowoleniem odnotowało zapewne wielu mikologów fakt ukazania się pierwszego tomu „Flory Grzybów Chin”. Wydawnictwo to rozpoczyna tom pierwszy, poświęcony w całości przedstawicielom rzędu *Erysiphales*. Został on opracowany przez kilku mikologów: Chen Gui-qing, Han Shu-jin, Lai Yi-qi, Yu Yong-nian, Zheng Ru-yong (z Instytutu Mikrobiologii Chińskiej Akademii Nauk w Beijing) i Zhao Zheng-yu (z Wydziału Agronomicznego Szkoły Rolniczej w Ba-yi). Książka dedykowana jest znanemu mikologowi chińskiemu prof. F. L. Tai (1893—1973).

Omawianą monografię rozpoczyna wstęp, w którym (sądząc po zamieszczonych rysunkach, bowiem cały tekst z wyjątkiem łacińskich nazw grzybów i ich roślin żywicielskich, jak również nazwisk autorów poszczególnych rozdziałów napisany jest znakami pisma chińskiego) omówiona jest morfologia i budowa strzępek wegetatywnych mączniakowych, typy zarodnikowania konidialnego, morfologia i budowa otoczni, rodzaje przyczepki i ich rozmieszczanie, jak również morfologia worków i askospor.

Po tym rozdziale następuje część systematyczna, na którą składa się charakterystyka rzędu, rodziny, klucze do oznaczania rodzajów wraz z kluczami do oznaczania zaliczanych do nich gatunków oraz stosunkowo zwięzłe opisy gatunków i taksonów wewnątrzgatunkowych (odmian). Dla każdego taksonu podano obowiązującą nazwę łacińską (z pełnym cytatem bibliograficznym), ważniejsze synonimy i opis. Po tym następuje wykaz roślin żywicielskich, na których dany grzyb został stwierdzony na obszarze Chin. Dopełnieniem tekstu są niezwykle starannie wykonane ryciny (w liczbie 256), przedstawiające otocznę z przyczepkami, worki z askosporami, fragmenty przyczepki (znacznie powiększone) i często także zarodniki konidialne.

Część systematyczną zamyka alfabetyczny wykaz roślin żywicielskich z wyliczeniem występujących na nich grzybów oraz zestawienie żywicieli stadiów konidialnych mączniakowych (*Oidiopsis* spp., *Oidium* spp., *Ovulariopsis* spp. i *Streptopodium* spp.). Na końcu tomu zamieszczono wykaz piśmiennictwa, obejmujący 514 pozycji. Zwraca uwagę cytowanie prawie wszystkich najnowszych prac mikologów europejskich, traktujących o przedstawicielach *Erysiphales* i to nawet publikowanych w mało znanych czasopismach niespecjalistycznych. Wykaz obejmuje także kilka nowszych publikacji mikologów polskich.

Warto chyba przy tej okazji odnotować fakt, że flora *Erysiphales* Chin jest znacznie bogatsza w gatunki, niż flory obszarów środkowo-europejskich, liczy bowiem 241 gatunków, zgrupowanych w 18 rodzajach (nie licząc stadiów konidialnych). Porażają one 704 gatunki roślin żywicielskich, należących do 83 rodzin (w Polsce 94 gatunki na 620 gatunkach roślin żywicielskich, należących do 56 rodzin).

Poziom merytoryczny i edytorski opracowania jest wysoki, a szata zewnętrzna tomu na-

der efektywna. Pomimo, iż większa część tekstu napisana jest znakami pisma chińskiego (o czym wspomniano już wyżej) „Flora Fungorum Sinicorum” stanie się niezbędna dla wszystkich osób, pracujących w zakresie taksonomii i geografii grzybów. Pozostaje tylko przekazać życzenia autorom i redaktorom, aby tomy następne były podobnie udane i aby tom następny ukazał się jak najszybciej.

Bogusław Sałata

Régis Courtecuisse: *Clé de détermination macroscopique des champignons supérieurs des régions du Nord de la France*. Publié sous l'égide de la Société Mycologique du Nord, Roubaix 1986. CRDP Amiens. Brosz., str. 474, cena 120 FF.

R. Courtecuisse jest francuskim mikologiem młodszego pokolenia, znanym zwłaszcza z prac poświęconych ekologii i rozmieszczeniu grzybów owocnikowych wybrzeża północno-zachodniej Francji, a także publikacji dotyczących nomenklatury i systematyki wielu przedstawicieli rzędu pieczarkowców *Agaricales*, publikowanych w kolejnych zeszytach czasopisma „Documents Mycologiques”. Recenzowany przewodnik do oznaczania grzybów wyższych, występujących w północnych regionach Francji, stanowi znacznie rozszerzoną wersję jego wcześniejszej książki *Essai de clé de détermination des principales espèces de Bolets et d'Agarics du Nord de la France* (Lille 1981; 144 pp. 35 FF).

W części wstępnej książki zamieszczono najważniejsze dane o grzybach, metodykę posługiwania się kluczami do oznaczania, informacje dotyczące nazewnictwa naukowego, wykaz skrótów używanych w książce, poruszono także problematykę zatruc grzybami. Część drugą, poświęconą cechom makromorfologicznym i organoleptycznym, a także reakcjom makrochemicznym owocników grzybków z grupy *Macromycetes*, opracował Gilbert Lannoy, Dychotomiczne klucze do oznaczania makroskopijnych woreczników *Ascomycetes* i podstawczaków *Basidiomycetes* zajmują przeważającą część objętości książki (str. 51—408). Skonstruowano je opierając się wyłącznie na cechach makroskopowych. Uzupełnienie tekstu tej części przewodnika stanowią 392 półschematyczne rysunki kresko-

we owocników grzybów. Chociaż przewodnik R. Courtecuisse ma służyć przede wszystkim do szybkiego oznaczania w terenie znalezionych owocników grzybów wielkoowocnikowych, jednak dla zainteresowanych bardziej dokładnymi studiami nad zebrany materiał opracowana została część czwarta poświęcona anatomii i cechom mikroskopijnym makrogrzybów. Książkę zamykają indeksy: nazw łacińskich omówionych gatunków, odmian i form *Macromycetes*, indeks nazw francuskich oraz słowniczek najważniejszych terminów mikologicznych w języku francuskim.

Przewodnik mikologiczny R. Courtecuisse zawiera klucze do oznaczania około 1500 taksonów — gatunków, odmian i form. Dla wielu z nich podano także w nawiasach najważniejsze synonimy. Erratę i uzupełnienia do książki zamieścił autor na łamach *Documents Mycologiques* 16 (63—64): 54. 1986.

Nazewnictwo łacińskie przyjęte w książce jest zgodne z najnowszymi propozycjami specjalistów. Przyjęto np. za Šutarą (1982) nazwę rodzajową *Krombholziella* (nie *Lecctium*), *Fomitoporia hippophaecola* i *Ochroporus tuberculatus* oraz *O. ignarius* za Fiassonem i Niemelą (1984) (dotąd gatunki te umieszczano w rodzaju *Phellinus*), *Dendropolyporus umbellatus* (nie *Polyporus umbellatus* lub *Grifola umbellata*) za Jülichem (1982), *Spongiporus caesius*, *S. subcaesius*, *S. stipticus*, *S. lacteus*, *S. tephroleucus* za David (1980) (dotąd gatunki te umieszczano w rodzaju *Tyromyces*, a ostatnio w rodzaju *Postia*). Wątpliwości budzi natomiast uwzględnienie w kluczach do oznaczania taksonów krytycznych, których rzeczywista wartość jest wątpliwa. Do takich „gatunków” należą np. *Krombholziella subrotundifoliae* (Blum)Bon, *K. brunneobadia* (Blum), Bon, *K. avellanea* (Blum) Bon oraz, uważane zwykle tylko za modyfikacje siedliskowe, formy lub odmiany tylko jednego gatunku podgrzybka, *Xerocomus spadiceus* (Fr.) Quélet, *X. leguei* (Boudier) Montegut ex Bon i *X. lanatus* (Rostk.) Singer.

Nowy regionalny przewodnik mikologiczny jest cenną pozycją zwłaszcza dla specjalistów zajmujących się ważnymi rodzajami podstawczaków: grzybówkami *Mycena*, gąskami *Tricholoma*, zasłonakami *Cortinarius*, strzępiakami *Inocybe*, gołąbkami *Russula*. W piśmiennictwie periodycznym Europy Zachodniej opisano bowiem w ostatnich latach wiele nowych gatunków;

odmian i form należących do wymienionych rodzajów, istotnym zmianom uległy ujęcia systematyczne taksonów różnego rzędu, pojawiły się dziesiątki (jeśli nie setki!) nowych kombinacji nomenklatorycznych. Ten postęp w poznaniu europejskiej mikoflory, manifestujący się nie tylko ilością nowo opisywanych gatunków i odmian oraz wzbogaceniem wiedzy o ekologii i rozmieszczeniu geograficznym makrogrzybów ale także rewizjami typów nomenklatorycznych i porządkowaniem nazewnictwa, dobrze odzwierciedla treść recenzowanej tu książki. Przewodnik R. Courtecuisse, będący syntetycznym przeglądem *Macromycetes* północnej Francji, może być więc bardzo użyteczny także dla polskich mikologów.

Maciej Z. Szczepka

Heinrich Dörfelt — *Die Erdsterne. Geastraceae und Astraeaceae*. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt 1985. Brocz., str. 108, ISSN 0138-1423. Die Neue Brehm-Bücherei 573.

W znanej serii popularnonaukowych monografii przyrodniczych „Die Neue Brehm-Bücherei”, publikowanej przez wschodniemieckie wydawnictwo A. Ziemsen Verlag, ukazują się głównie książki poświęcone poszczególnym gatunkom, rodzajom i większym grupom systematycznym zwierząt. Znacznie rzadsze są natomiast opracowania botaniczne, geologiczne i mikologiczne. Do tych ostatnich należy prezentowany tutaj tom dotyczący grzybów z rodzin gwiazdoszowatych *Geastraceae* i promieniakowatych *Astraeaceae*, zaliczanych do grupy wewnętrzniaków *Gasteromycetes*. Autorem książki jest znany mikolog, pracujący na Uniwersytecie im. M. Lutra w Halle, dr H. Dörfelt, wybitny znawca i badacz grzybów z rodzaju *Xerula*.

Gwiazdoszowate odznaczają się charakterystyczną, nie spotykaną u innych grup grzybów budową i biologią rozmnażania, a zwłaszcza roz-siewu zarodników. Ich owocniki składają się z trójwarstwowego egzoperydium i błoniastego endoperydium zawierającego wewnątrz glebę i kolumellę. Młode okazy mają kształt $\pm$ kulisty u dojrzewających egzoperydium pęka na szczycie i rozłupuje się na kilka płatów, co nadaje owocnikom szczególny, gwiazdopodobny wygląd. U niektórych gatunków gwiazdoszy *Geas-*

trum następuje jednocześnie odszczepienie się najbardziej zewnętrznej warstwy egzoperydium, która przylega do podłoża, natomiast pozostałe dwie warstwy rozprzężając się unoszą ku górze endoperydium z glebą otwierające się na szczycie jednym lub (u pokrewnego rodzaju *Myriostoma*) większą liczbą otworków.

Recenzowana tu monografia środkowoeuropejskich przedstawicieli tej ciekawej grupy grzybów obejmuje część ogólną i specjalną. W pierwszej autor przedstawił systematyczny przegląd, nomenklaturę, morfologię i klucz do oznaczania gatunków i odmian gwiazdoszowatych *Geastraceae* i promieniakowatych *Astraeaceae*, historię badań nad grzybami z tej grupy od czasów najdawniejszych do współczesnych, biologię rozwoju i rozmnażania się, ich rozmieszczenie i ekologię. W części specjalnej zamieszczony został systematyczny przegląd środkowoeuropejskich gwiazdoszy *Geastrum* (opracowano łącznie 22 gatunki) i rodzajów pokrewnych, takich jak: wieloporek *Myriostoma* (z 1 gatunkiem — wieloporkiem gwiazdzistym *M. coliforme*) i promieniak *Astraeus* (z 1 gatunkiem — promieniakiem wilgociomierzem *A. hygrometricus*). Włosogwiazd *Trichaster* (z 1 gatunkiem — włosogwiazdem czarnogłowym *T. melanocephalus*) został potraktowany jako podrodzaj w obrębie rodzaju gwiazdosz *Geastrum*. Książkę zamyka wykaz wykorzystanego piśmiennictwa, indeksy — przedmiotowy i nazw łacińskich. Monografia zawiera liczne rysunki, diagramy i fotografie, w tym 4 reprodukcje barwnych diapozytywów na klejce i piękne barwne zdjęcia na pierwszej stronie okładki.

Bibliografia została zestawiona bardzo starannie, ze szczególnym uwzględnieniem dawnych, 17-, 18-, 19-wiecznych publikacji niemieckich, holenderskich, angielskich, francuskich i innych; z drugiej jednak strony nie znajdujemy tam żadnej z ważnych prac dotyczących rodzaju *Geastrum*. opublikowanych przez szwedzkiego specjalistę S. Sunhede w czasopiśmie *Windahlia*, Botaniska Notiser, Svensk Botanisk Tidsskrift.

Na szczególne podkreślenie zasługuje strona ilustracyjna książki. Dörfelt zaczerpnął część rycin z dawnych, siedemnasto- i osiemnastowiecznych dzieł mikologicznych, których autorami byli m. in. G. Seger, P. Boccone, J. Petiver, J. Ch. Buxbaum, P. A. Micheli, J. C. Schaeffer, C. C. Schmidel, J. Dickson, A. J. G. C. Batsch. Możemy dzięki temu poznać i podziwiać

niemalże mistrzostwo w wykonaniu wielu ilustracji przedstawiających owocniki grzybów z omawianej grupy, powstałych w czasach gdy nie istniała jeszcze fotografia jako sposób dokumentacji.

Uwagę taksonomów zwróci zapewne, zaproponowana przez Dörfelta w recenzowanej książce, kombinacja nomenklatoryczna *Geastrum pedicellatum* (Batsch) Dörfelt et Müller-Uri ver. *pouzarii* (Štaněk) Dörfelt comb. nov. i potraktowanie *G. campestre* jako synonimu

G. pedicellatum. Zdaniem dr. F. Kotlaby (Čes. Mykol. 24: 21—31. 1970; *ibid.* 36: 206—210. 1982 — obie prace nie cytowane przez Dörfelta (*Geastrum pouzarii* Štaněk jest dobrym gatunkiem, endemitem Czech, różniącym się szeregiem cech morfologicznych i ekologią od innych gwiazdoszy.

Maciej Z. Szczepka